

III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (25-27 Ekim 2018)
3rd. International Aksaray Symposium (25-27 October 2018)

Tam Metinler / Full Texts

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOMUNCU BABA TARİH VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINI

III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (25-27 Ekim 2018)
Tam Metin Kitabı

EDİTÖRLER

Mehmet Sami YILDIZ
Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Ayşegül CAN
Aksaray Üniversitesi,
Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Mehmet ÖZKAYA
Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ISBN: 978-605-88368-8-4

Aralık 2018

“III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu” isimli kitabın tüm yayın hakları Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi’ne ait olup her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir kısmı, editörlerin önceden yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz, bir geri çağrı sisteminde saklanamaz veya herhangi bir biçimde elektronik veya mekanik, kopyalama, kayıt veya başka yollarla iletilemez.

All rights of publication of the book "III. International Aksaray Symposium" belong to Aksaray University Somuncu Baba History and Culture Research and Practice Center and all rights are reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of editors.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sami YILDIZ
Sempozyum Başkanı

İletişim
aksaraysempozyumu@gmail.com
Sekreter
Öğr. Gör. Ayşegül CAN (Aksaray Üniversitesi)

AKSARAY KIRSAL CAMİ MİMARİSİ: SELİME CAMİİ

Banu Davun¹

Özet

Bu çalışma ile tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Kapadokya bölgesinde bulunan Aksaray kırsal camilerinden olan Selime Camii mimarisi ve restorasyonu incelenmiştir. Yapıldığı tarihten itibaren zaman içinde birçok tadilat geçirmiş olan Selime Camisinin Osmanlı ve Türk Geleneksel Mimarisi içindeki önemi vurgulanmıştır.

Aksaray'ın kendine has coğrafi yapısı ve bu yapı ile özdeşleşen sosyal ve kültürel yapının Aksaray Selime cami mimarisi ile olan ilişkisinin ortaya konması bildirinin amacını oluşturmaktadır.

Zengin bir kültür varlığına sahip olan Aksaray'da kırsal cami mimarisi içinde en önemli camilerden bir tanesi Selime Camisidir. Minaresi olmayan eski ve yeni olmak üzere iki tonozlu bölümden oluşan kemerli cami, Güzelyurt müftülüğünün himayesi altındadır. Bölgedeki savaş, yağma veya doğal afetlerden etkilenmiş ve zaman içinde birçok tahribat görüp yeniden onarılmıştır. Camiye ait minber, mihrab, giriş kapısı, merdivenleri, tonozlu sisteme göre inşa edilen tavanı, köşk minaresi ve döşemeleri zaman içerisinde aslına uygun olmayan restorasyona maruz kalarak zarar görmüştür. Bu da araştırmamızın önemini ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında restorasyon çalışmaları için saha araştırması yapılmış ve bu incelemeler sonucunda, uzman görüşleri alınmış, çeşitli tespitlerde bulunulmuş öneriler sunularak tartışmaya açılmıştır. Aksaray'da kültürel mirasımız olan Selime Hamza Bey Camisinin gelecekte yapılacak yeni araştırmalara ve projelere ışık tutması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal, Selime Cami, Geleneksel Mimari

AKSARAY RURAL MOSQUE ARCHİTECTURE; SELİME MOSQUE

Abstract

In this study, architecture and restoration of Selime Mosque which is one of the rural mosques of Aksaray in Cappadocia region, which has hosted many civilizations throughout history, has been studied. The importance of the Selime Mosque, which has undergone many renovations since its construction, has been emphasized in Ottoman and Turkish Traditional Architecture.

Aksaray's unique geographical structure, the social and cultural structure identified with this structure to reveal the relationship with the mosque architecture of Aksaray Selime constitutes the purpose of the study.

One of the most important rural mosques in Aksaray province, which has a rich cultural existence, is Selime Mosque. Aksaray's unique geographical structure and the relationship of this mosque structure with Aksaray rural mosque architecture and architectural restoration problems constitute the purpose of this study. The arched mosque, which consists of two old and new vaulted sections without a minaret, is under the auspices of the Güzelyurt mufti. The mosque has been affected by wars, looting or natural disasters in the region and has been damaged and repaired over time. The minbar, mihrab, entrance door, staircase, the ceiling built according to the vaulted system, the minaret and the floor pavements were damaged by the restoration which was inadequate to the original. This shows the importance of our research.

Within the scope of the study, field research was carried out for the restoration works and as a result of these investigations, expert opinions were taken, various determinations were made and suggestions were presented for discussion. The Selime Hamza Bey Mosque, which is our cultural heritage in Aksaray, is intended to shed light on new research and projects in the future.

Keywords: Rural, Selime Mosque, Traditional Architecture

¹ Dr. Öğr. Üyesi Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim - İş Eğitimi Anabilim Dalı
banudavun@aksaray.edu.tr, banud@yahoo.com.

GİRİŞ

Aksaray geçmişten günümüze Hitit, Pers, Hellenistik Dönem (Büyük İskender), Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı egemenliklerinde kalmıştır. Bugünkü Aksaray ilimizin yerinde Antik Bizans döneminde Arkelais ya da Garsora adlarını taşıyan küçük bir kasaba mevcuttu. Türk sultanı II. İzzettin Kılıç Arslan (1155-1192), bu kasabanın yerine ak mermerden yaptırdığı sarayının ismi ile anılan Aksaray şehrini kurdu. Honazlı Bizans tarihçisi Nichetas Choniatas bu şehrin 1170 den itibaren Aksaray adını taşıdığını yazmaktadır.

Önemli ticaret merkezlerini bağlayan yolların üzerinde yer alan Aksaray tarih öncesinden günümüze kadar önemli bir yere sahiptir. M.Ö. 8. bin yıla kadar uzanan tarihi, günümüze kadar hüküm süren çeşitli medeniyetlere ait kültürel varlıkları, tabii güzellikleri ve ticari bir merkez olması dolayısıyla hiçbir dönemde önemini yitirmemiştir. Kapadokya'nın kapısı konumundaki şehir, kültürel ve tarihi varlıklarının yanında doğal zenginlikleri ile de çok önemli bir yere sahiptir. Orta Anadolu Bölgesi'nde, tarihi İpek Yolu'nun önemli merkezlerinden birisi olan Aksaray, günümüzde de doğu-batı ve kuzey-güney yönleri arasında uzanan ana bağlantı yollarının kavşağında yer almaktadır (Rodley 4:2010).

Anadolu Selçukluları döneminde de Aksaray, başkent Konya'yı birçok bölge ile irtibatını sağlayan önemli bir konumda yer almaktaydı. Bu nedenle Selçuklu Sultanları Aksaray şehrine büyük ölçüde önem vermişlerdir. Aksaray şehrinin gelişmesinde II. Kılıç Arslan'ın çok etkili olduğu görülmektedir. Anonim kaynaklarda genellikle Aksaray şehrinin II. Kılıç Arslan tarafından adeta yeniden kurulduğuna işaret etmektedir. Aksaray'da yol güzergâhları üzerinde birçok han, hamam, kervansaraylar ve pazarlar kurulmuştur. Ayrıca dönemin kaynaklarında II Kılıç Arslan'ın, Aksaray'da camiler, bedestenler yaptırdığı ve kalesini tahkim ettirdiği de belirtilmiştir. Şehre seyitler, gaziler, âlimler, tüccarlar getirterek yerleştirmiş ve adeta şehri yeniden kurmuş; şehre gayri gayrimüslimlerin, hüviyet ve asaleti belirsiz kimselerin girmesine müsaade etmemiştir Aksaray'ın Anadolu Selçuklu hâkimiyetini takiben şehrin uzun müddet Karamanoğulları hâkimiyetinde kaldığı görülmektedir. Aksaray'ın 875/1470-71 senesinde II. Mehmed zamanında İshak Paşa tarafından fethedildiğini görmekteyiz (Hoca Sadeddin Efendi, III, 1979: 103) (Topal 2016:81), (Topal,2017: 402)

II. Kılıç Arslan'ın Aksaray'da yaptıkları Niğdeli Kadı Ahmed'in eserinde ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Kadı Ahmed tarafından 1333 tarihinde Niğde'de kaleme alınmış olan bu eserin günümüze 1340 tarihinde Aksaray'da Yusuf b. Bencâr tarafından istinsah edilen nüshası ulaşmıştır (Ertuğrul 2015: 466).

Aksaray Osmanlı devri zamanında da Niğde ve Konya ya doğrudan doğruya yapılan seferlerde konaklama nedeni ile kroniklerde söz edilmiştir. Günümüze kadar gelen Sultan Hanı, Ağzıkara Han, Öresun Han, Kara Han, Ak Han, Alay Han, şehrin ticari konumunu göstermesi açısından önemlidir (Niğde il Yıllığı, 66-86:1967).

XVII. asrın sonlarında Evliya Çelebi, Kâtip Çelebi ve İbn'i Batuta gibi Osmanlı yazarları ile tarih, arkeoloji, jeoloji ve diğer alanlarda çalışan batı bilginleri, Osmanlı âlimleri Aksaray ile ilgili birbirinden ilgi çekici bilgiler vermişlerdir.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Aksaray'dan bahsederken, Şem'un Safâ' nın isteği ile şehrin yapıldığını söyler. Hükümdardan hükümdara geçtikten sonra Herakl adlı kralın oğlu Helena'nın elinde iken, adı geçen kral, Arap kavminin üzerine sefer açmıştır. Binlerce askeri ile Şam üzerine giderken, Safraz denilen yerde yenilgiye uğramış ve kendisi de ölmüştür. Yerine, oğlu Mikale kral olmuştur. Sonra onunda elinden Melik Mesud'un oğlu İzzeddin Kılıç Arslan 569 tarihinde burayı almıştır. Fetihten sonra bu şehirde nice büyük evliya oturduklarından, bu şehre birçok tarihçiler "Sâlihler yeri" demişlerdir.

Gâzi Süleyman Hân kaydı üzere Karaman Eyâleti'nde sancakbeyi merkezi olmuştur. Evliya Çelebi şehrin fethi sırasında 70 evliyanın yardımında bulunduğunu ve bu sebepten şehre "Dârü's-suleha" ismini verildiğine de dikkat çekmektedir. Kadı Ahmed ve Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden şehrin II. Kılıç Arslan tarafından oldukça kapsamlı imar ve iskân faaliyetleri yapıldığını göstermektedir. Selçuklulardan Sultan İzzeddin Kılıç Arslan ibn Melik Mes'ud, 569 (1172-1173) tarihinde Rum küffarı elinde pazu zoruyla Rum keferesini kıra kıra amân vermeyip feth ettiklerinde Hristiyan askerlerinden inatçı ve uğursuz bir fert kalmaz. Meğer bu zaferli fetihten 70 adet büyük veliler hazır imiş. Fetihten sonra ilk

Cuma namazında şeyh Kerimeddin'i Kirmânî el kaldırıp meclistekilerin hepsi, amin dediklerinde Şeyh Kerimeddin hazretleri,

“İlâhî bu İslâm şehrinde yere gelesi küffardan biri sakın olmaya. Ve ticaret ile gelip gide ve karar ederse ömürlü olmaya!” diye bütün büyük veliler dua ederler. Onun için günümüzde Aksaray'da hâlâ küffardan nâm ve nişan yoktur. Yerleşmek isteseler belde halkı komazlar ve hâkim kuvvetiyle kalırsa aslâ ömürlü olmazlar.

Fetihten sonra bu şehirde 700 büyük veliler ikâmet demiri bırakıp kaldılar. Onun için bazı tarihçiler bu şehre “Dârü's-suleha” diye isim vermişler. Daha sonra Aksaray fatihi Kılıç Arslan Şah bu şehri anılan evliyâaullahların nazarıyla öyle imar eder ki sanki Konya'nın Meram'ı olur” (Evliya Çelebi 2010: III/I, 255).

Evliya Çelebi Seyahatnamesinden ve diğer anonim kaynaklardan anlaşıldığına göre: Kılıç Arslan'ın taht merkezi olması dolayısı ile büyük bir saray yaparlar. Saray giriş kapısının sağında ve solunda tunçtan iki adet heybetli arslan heykeli varmış. Bu saray uzaktan bembeyaz görüldüğünden, bulunduğu şehre de Aksaray adı verilmiştir. Rumlar bu şehre halen Pegahelna derler. Aksaray, önce Karamanoğlu Yakub Bey'in ve daha sonrasında da Yıldırım Beyazıt Hân'ın eline geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin elinde olup, Gâzi Süleyman Hân kaydı üzere Karaman Eyâleti'nde sancakbeyi merkezi olmuştur. Kanuna göre, yılda Bey'ine yirmi kese geliri olan ve beş yüz askere sahip bir tuğlu mirlivadır. Alaybeyi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Kanun üzere bin askeri olur. Kadısına senede beş kese gelir olur. Müftüsü, nakîbi, kethüdâ yeri, yeniçeri serdârı, kale dizdârı, muhtesibi, şehir subaşısı, âyân ve eşrâfi, saygın zâtları vardır. Camileri Karamanoğlu İbrahimbey Camii(Ulu Camii) Şeyh Hamid Veli Camii, Debbaglar Camii ve El-Hac Seyyid Hasan Efendi Cami'lerinden bahseder.

Aksaray Hakkında (Niğdeli Kadı Ahmed, el-Veledü's-Şefik) (Kadı Ahmed: v. 96b) in eserinde:

“Rum'un, Şam'ın, Ermeni'nin ve Efrenc'in sultanı Rüküddin Kılıç Arslan ibn Sultan Mes'ud Selçûkî (Allah her ikisinin de buhranlarını aydınlık kılsın)'dir. Bu iklimde fetihlerde bulunduğu sırada, burayı ihtiyar buyurdu. Yüksek binalar ve saraylar yaptırdı. İştirak sanatına uygun olarak onları mebna” adıyla isimlendirdi. Bağılık peşinde olanların dışındaki Müslümanları ve Azerbaycan beldelerindeki gazilerin ve şehidlerin hayırlılarını buraya iskân etti. Âlimler, fazılları, fakihleri, hâceleri ve mâhir marangozları öylesine doldurdu ki, burası da civardaki diğer beldeler gibi oldu. Ermenilerin, Zerdüştlilerin, Nasranilerin, fahişelik yapanların, kötü soyluların, sefil, adi, rezil ve düşük kimselerin yorulmasına/çalışmasına ihtiyaç kalmadı. Onun kurduğu medreseler dersler itibariyle güvenilir hâle geldi ve iki mezhebe göre faaliyet icra ettiler. Rumlar bir bademin kabuğu ile içi gibi bir elbise içinde nifaka sebep olmaksızın uyumlu davranmalarının sağladığı bereketle, mezkûr küre ile diğer beldelelere karşı ne kadar iftihar etseler azdır. Burada tahrir olunan Sultan Kılıç Arslan'ın zikri, daha önce Karataş ve Hasandağı istikametine açılan Erâkliyye (Ereğli) dervâzesi/ kapısı üzerindeki mermer taş kûndari tekniği ile latif bir şekilde nakşedilmiş idi. Bu bende ile orada ikâmet eden diğer kimseler ve yolcular bu [kitabeyi] mütalaa etmeye muvaffak olmuşlardır” söz edilmektedir. (Ertuğrul 2015: 336-337).

Cumhuriyet dönemine kadar Konya'ya bağlı bir sancak olan Aksaray 1920 yılında vilayet olmuş, 1933 yılında vilayetliği lağvedilerek kendisinden çok daha küçük olan Niğde'ye ilçe olarak bağlanmıştır. 15 Haziran 1989 yılında yeniden vilayet olmuştur.

Önemli ticaret merkezlerini bağlayan yolların üzerinde yer alan Aksaray tarih öncesinden günümüze kadar önemli bir yere sahiptir. Güzelyurt'u, İhlara Vadisi, Sultan Hanı, Eğri Minare'si, Hasan Dağı ve Ziga Kaplıcaları ile Anadolu'nun ortasında Kapadokya bölgesinde bir merkez konumuna gelmiştir. Ayrıca Eğri ve Yıkık Minare, Ulu cami ve minberi, Kılıç Arslan, Selime Sultan Türbesi, Aksaray-Adana yolu üzerinde bulunan Şeyh Turhasan veya Hasan Dede Zaviyesi yanlarında birer hücreyi ihtiva eden bir mescid ile bunların önünde boydan boya uzanan bir revaktan ibaret olan bu zaviye, çok simetrik bir plâna sahip daha pek çok Türk eseri mevcuttur (Önge 1982: 146-147).

Bu bildiride, çok zengin bir kültür varlığına sahip olan Aksaray'da kırsal cami mimarisinden en göze çarpanlardan bir tanesi olan Selime Camii incelenmektedir. İhlara Vadisine giden yolun kenarındaki cami, Üçyüz Semeki Kilisesi'nin bulunduğu peri bacalarının eteğinde meyilli bir yerde kurulmuştur. Selimiye ve Hamza Bey Camii adlarıyla bilinen yapının giriş kapısının üzerinde üç satırlık

celi sülüs Arapça kitabeye göre cami 931/1524-25 yılının Şaban ayının ortalarında İmam Gazalinin evladı neslinden Oruç bey oğlu Hamza bey tarafından yaptırılmıştır.

Çalışma ile ilgili literatür araştırılması yapılmıştır. Aksaray'ın merkezini ve bağlı köyleri ile ilçelerin tamamı ve onlara bağlı köylerin hepsini gezen ve eserleri yerinde inceleyen İbrahim Hakkı Konyalı tarafından kaleme alınıp 1974 yılında yayınlanan üç ciltlik kitap baz alınarak bir çalışma hazırlanmıştır. Kapsamlı arşive sahip olan İbrahim Hakkı Konyalı'nın Aksaray Tarihi isimli eseri incelenmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Nevşehir Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'ndan ilgili belge ve bilgiler, vakıf kayıtları temin edilmiştir.

Aksaray Arkeoloji Müzesi'nden, Aksaray Valiliği'nden, Aksaray Belediye Başkanlığı'ndan, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünden, Aksaray yapıları hakkında bilgiler sağlanmıştır. Saha araştırmaları yapılmıştır. Selime caminin coğrafi yapıya göre yerleşim durumu, plan şeması, tavan/üstörtü, mahfil, mihrap, kapı açıklığı, minare, pencere açıklığı, sütun düzeni, malzeme ve yapım tekniği başlıkları altında görselleri hazırlanarak değerlendirilmiştir.

Sonuçlar ve Öneriler bölümünde, çalışmanın amaç ve kapsamı başlığı altında belirlenen hedeflerin cevapları aranmış ve ileride yapılacak başka çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

1. SELİME

Aksarayın (Gelveri) Güzelyurt ilçesine bağlı peri bacaları freskli kaya kiliseleri ve Moğol sitilinde tuğladan yapılmış türbesi ile Belisırma ırmağı kıyısında kurulan Selime köyünde II Selim zamanında yaptırılmış bir cami vardır. (Niğde il Yıllığı, 86:1967).

Aksaray'ın Selime Kasabası, Aksaray İlının Güzelyurt İlçesi sınırları içerisinde yer alan bir yerleşim yeri olup İhlara Vadisi'nin bitiminde yer almaktadır. Bu kasabada bulunan yörenin coğrafi özellikleri kullanılarak inşa edilmiş tünellere ve bir çok odalara sahip Selime kalesi 11. Yüzyıla tarihlenen çok önemli bir yapıdır (Rodley 2010:65).

Nicole ve Michel Thierry'ya göre(1963: 2037),

"Eski insanlar göklere merdiven dayayan Selime kayasını bir sabun kalıbı yumuşaklığı ile işlemişler, evler, mabedler, ambarlar, medfenler, sığınaklar, barınaklar ve tapınaklar yapmışlardır. Kayanın üzeri düzdür. Ok, yay ve mancınık icad edildikten sonra bu düzlüğe harçlı taşlarla bir kale yapmışlardır. Selime 'de bu topraklardan gelip geçen bütün kavimlerin milletlerin imar payı vardır. Hititlerin Kapadokyalıların Asurluların İranlıların Romalıların Bizanslıların, Danişmendlilerin Selçukluların Karamanoğullarının bu kaleden faydalandıkları anlaşılmaktadır. "

Kasabanın içinde, peribacası olarak adlandırılan doğal oluşumlardan bol sayıda bulunmaktadır. Ayrıca kasabanın kenarından İhlara Vadisi'nin içinden gelen Melendiz Irmağı geçmektedir. Kasabanın Farsça ismi Salime olup, Roma Dönemi'nde burası Salaberina adıyla bilinmektedir. Burası çok önemli bir müstahkem yeri olduğu için arşivlerde il şeklinde de anılmış ve yazılmıştır. İlk İslami kaynaklarda buraya, Salamon denmektedir. Eski insanlar peribacalarını işlemişler, evler, mabetler, ambarlar, sığınaklar, barınaklar ve tapınaklar yapmışlardır. Peribacalarının en büyüğünün içine bir kale kurulmuş; Kayalara üç-dört katlı sığınaklar, barınaklar, kiliseler, mezarlar, meskenler ve türbeler oyulmuştur. Mekanlar öyle yüksek ve geniş oyulmuşlardır ki deve kervanları yükleri ile girerek en üstteki sığınak yerine kadar ulaşmışlardır. Eskiden burada çok sayıda mumya bulunduğu ifade edilse de köylüler tarafından bunların hepsi tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Burada bulunan manastır, Kalenin güney ve güney doğusunda kayaya ve peribacaları içine oyulmuş kilise, şapel ve barınmak amacıyla oluşturulmuş mekanlar kompleksidir. Üç nefli bazilikal planlı kilisesi, bölgedeki bu plan tipinin tek temsilcisidir. Manastır 8. ile 9. yüzyıl veya 10. yüzyıla, kilisedeki figürlü freskler, 10. yüzyıl sonu ile 11. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir. Fresklerdeki sahneler; Hz. İsa'nın Göğe Çıkışı, Müjde, Doğum, Üç Müneccimin Tapınması, Çocukların Öldürülmesi, Mısır'a Kaçış, Elizabeth'in Takip Edilmesi, Vaftiz, Hz. Meryem'in İlk Yedi Adımı, Hz. Meryem'in Mabede Takdimi ve piskopos tasvirleri yer almaktadır.

2. SELİME HAMZA BEY CAMİİ

Selime Köyü'nde, Melendiz çayının geçtiği İhlara Vadisine giden yolun hemen kenarında Selime Kalesi'nin eteğindedir. Kaya kiliselerinin ve peri bacalarının bulunduğu bir alanda yer almaktadır. Selime beldesinden ismini alan Selimiye Cami ve ya Sinan Bey Cami, Güzelyurt Müftülüğüne bağlıdır (Resim 1).

Kitabesine göre 931 / 1524-25 yılının Şaban ayının ortalarında İmam Gazali evladı neslinden Oruç Bey oğlu Hamza Bey tarafından yaptırılmıştır (Konyalı 1974: 1209).

Zamanımıza kadar bir çok onarım geçiren cami halen ibadete açıktır.

2.1.YAPININ İNCELENMESİ

2.1.1. Kitabesi

Giriş kapısının üzerinde celi sülüs Arapça kitabe yer almaktadır. Kabartma tekniğinde olup dört satırdan oluşmaktadır

مع عوا تد فلا الله المساجد وان-١

المبارك المسجد هذا عمر احد الله-٢

غزالي امام اولاد نسل من بك اروج بن بك حمده-٣

يه تسعما و ثلثين و احدى سنه شعبان او ايل في تاريخ وجهه الله قدس-٤

'Mescitler Allah içindir. Allah ile beraber başka bir Allah iddia etmeyiniz. Allah'a şerik koşmayınız. Bu mübarek mescidi 931 yılı Şabanının ortalarında İmam Gazali evladı neslinden Oruç Beyoğlu Hamza Bey yaptırdı' (Resim 2)

Kitabeye göre camii 931 H. 1524-25 M. yılında Oruç bey oğlu Hamza Bey yaptırmıştır. Selime Ali Paşa türbesinin yanında gömülü olan Derviş bey Hamza Beyin kardeşidir. Bu Cami Hamza Bey'in Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde 936 H. 1529-30 M. tarihli erkek evlada şart koşulmuş vakfiye sureti vardır. Vakfiye 22 numaralı müceddet Anadolu defterinin 202. Sıra numarasında kayıtlıdır.

Hamza Bey'in ayrıca üç vakfiyesi daha vardır.

Ayrıca caminin içinde batı duvarında sıva üzerinde dikdörtgen bir kartuş içerisinde iki satır halinde bir başka kitabe daha bulunmaktadır ve burada ise: "947 tarihi ve İhsan" ismi okunmaktadır (Konyalı 1974: 1209). Cami onarım görmesi ve iç bölümlerinin tamamen sıvanması nedeniyle Konyalı'nın eserinde sözü edilen kitabeye rastlanmamıştır.

Cami kuzey güney doğrultusunda uzanan dıştan 18.30 X 10.25 m. ölçülere sahiptir. Sonradan eklenen sahn nedeniyle düzgün olmayan dikdörtgen bir plana sahiptir. Güneydeki daha büyük olmak üzere iki dikdörtgen mekandan oluşmaktadır. Güneydeki mekan yaklaşık 1.30 m.'lik bir kademelenme yaparak kuzeydeki mekan ile birleşmektedir. Bu durum ayrıca kemerlerinin düzgün olmayan dizilimine neden olmuştur (Resim 5 ve Resim17).

Cami, bölgenin jeolojik yapısından oluşan tüflü kaya üzerine oturması nedeniyle içeriden birbirine geçişi olan ve iki ayrı giriş kapısına sahip bir mağaraya sahiptir. (Resim 10) Bugün bu mağaralar atıl, bakımsız durumda ve kullanılmamaktadır. Caminin müezzini Şenol Salun'dan, geçmişte çilehane olarak kullanıldığına dair bilgiler edindik (Resim 19)

2.1.2. Cepheler

Cami duvarları ve tonozları bol kireç harçla, siyah renkli moloz taşlardan inşa edilmiştir. Belli seviyelerde, duvar örgülerini tesviye için kullanılmış ahşap hatılların, bugün sadece yerleri sökülmüş kaplama taşlarının ve dökülmüş sıvaların altından görülebilmektedir. Dış cepheler, açık kremden koyu

kahveye kadar değişen çeşitli renklerde, düzgün kesme taş sıralarıyla kaplanmış; kemerler ve ayaklar da yine kesme örülmüştür. Ancak, bu yapıda kullanılan kesme taşların işleme ve ölçülerinden, devşirme oldukları anlaşılmaktadır. Kuzey tarafta bir birinden sivri kemerle ayrılmıştır (Resim 5 ve Resim 6).

Caminin cepheleri sade tutulmuş olup açılan pencerelerle hareketlilik sağlanmıştır. Kuzey ve güney cephenin üst orta kısmında sadece bir mazgal pencere görülmektedir. Doğu cephesi sade olup hareket unsuru olarak iki mekanın birleştiği kademelenme görülmektedir. En hareketli kısmı teşkil eden batı cephesinde ise güneydeki mekana açılan yaklaşık 2 m. derinliğinde iki pencere olup bunlar 1.5m.'den sonra kara taşlarla örülerek kapatılmış ve iç mekan ile bağlantıları kesilmiştir. Pencereler düz atkı taşlı olup dıştan dikdörtgen hafif bir girinti içinde yer almaktadır. Bunların hemen altında ise zemin katın giriş kapısı bulunmaktadır (Boran ve Erdal, 2001: 37-38)(Resim 7).

Yine kademelenme yapan yerde ise dama çıkışı sağlayan 14 basamaklı bir merdiven yer almaktadır. Dam, taşla döşenmiş olup sonradan yapılmıştır. Restorasyon sonrası merdivenin batı cephesindeki yeri değiştirilmiş olup yapının aslına uygun olmayacak şekilde caminin arka kısmı olan doğu cephesine alınmıştır. Merdiven kaba kesme taşlarla inşa edilmiş olup caminin inşa tekniğine uymamaktadır. Geç dönemlerde yapılmış olabilir (Resim 8-9-10).

Giriş kapısı dikdörtgen şeklinde ve düz atkı taşlı kuzeybatı bölümde yer almaktadır. Kapı sonradan takılan süslemesiz sade ahşaptan olup orijinal kapısı değildir. Dıştan ters “U” biçiminde içe doğru eğimli basit bir bordürle sınırlandırılmıştır. Kapının alt kısım bordürleri zamanla tahrip olmuştur. Kapının üzerinde kitabenin altında bitki motifli dikdörtgen bir kabartma yer almaktadır (Resim 3)

2.1.3. Son Cemaat Yeri

Camide son cemaat yeri bulunmamaktadır.

2.1.4. Örtü Sistemi

Cami, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir tek beşik tonozla örtülmüş olup içten ortadaki daha geniş 9 adet sivri kemerle desteklenmiştir. Üzeri toprak kaplı iken, cami bugün beton sıvalı ve düz dam örtülüdür. İç kısımdaki küçük taşlar betonla sıvanmıştır. (Resim 12 ve Resim 13)

2.1.5. İç Mekan

Türk mimarisinde simetri hiç bir zaman genel bir kural olmamıştır. Hatta bazan herhangi bir plan ya da belli bir rasyonalizm zorunluluğu yüzünden simetriden uzaklaşıldığı görülür. Ama plan hiç bir zaman bir cephenin görünüşüne feda edilmemiştir (Arseven1984:196).

Cami, kuzey-güney doğrultusunda, derinlemesine düzgün olmayan bir planda yapılmıştır (Resim5). Kuzey ve güney duvarında yer alan iki mazgal pencere ile aydınlatılma yapıldığından iç mekan oldukça karanlık ve kasvetli bir hava vermektedir ve basıktır.

Duvarlar belli cephelerde farklılık gösterecek şekilde oldukça kalın tutulmuştur. Duvar kalınlığının nedeni, caminin doğu-batı doğrultusunda eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiş olması ve çökmeye karşı tedbir amaçlı olabilir. Duvar içlerinde yer yer içi boş yuvarlak kırmızı seramikten yapılmış boşluklar yer almakta bunların da akustik üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Güneydeki mekanın doğu-batı duvar kalınlığı yaklaşık 2 m. İken, kuzeydeki mekanın doğu duvarı 0.90 m. , batı duvar 0.70 m. kalınlığındadır. Kuzey -güney duvar kalınlığı ise 0,90 m. 'dir.

Harim farklı ölçülerde dikdörtgen şeklinde iki mekanın birleşmesinden oluşmaktadır. Her iki mekan, doğu ve batı duvarında bulunan 0.60 m. boyunda içe doğru taşıntı yapan karşılıklı duvar payesine oturan geniş bir sivri kemerle birleştirilmiştir. Üst örtü içten ortadaki daha kalın olmak üzere dokuz adet atkı kemeriyle desteklenmiştir. Kemerler, yer seviyesinden itibaren başlamakta ve belli bir seviyede dışarı üzengi taşı biçiminde taşıntı yaparak devam etmektedir. Bu durumda özellikle doğu-batı duvarları oldukça hareketlendirilmiş olmaktadır (Resim12).

Girişin açıldığı kuzeydeki mekan 6.80 X 7.60 m. ölçülerindedir. Kuzey duvarında yan yana iki, batı duvarında ise bir ve daha derin dikdörtgen niş bulunmaktadır. Bu kısımda daha ince tutulmuş üç tane sivri kemer görülmektedir (Resim17)

Güneydeki mekan ise 6.20 X 7.60 m. ölçülerine sahiptir. Bu mekanda sadece güney duvarı, yapılan mihrap, minber ve kuzeydoğu kenarda yer alan iki katlı ve dikdörtgen şeklindeki bir nişle hareketlendirilmiştir. Alt kat daha büyük tutulmuş olup sadedir ve üst bölümden bir zencerekle ayrılmaktadır. Üst kat ise yanlardan, ortaya doğru genişleyen ve kademelenme yapan üzeri bitkisel kabartma alçı bezemeli kanatlarla kapatılmıştır. Kuzeydeki mekana büyük ve geniş bir sivri kemerle açılmaktadır. Diğer duvarlar ise yarım duvar payeleriyle hareketlendirilmiştir. Sadece mihrabın üzerinde yer alan bir mazgal pencere ile iç mekan aydınlatılmaya gidilmiştir (Boran ve Erdal: 39).

2.1.6. Mihrab

Kible duvarının ortasında yer almaktadır. Batısında minber, doğusunda ise hafif bir çıkıntı bulunmaktadır. Mihrab, 0.85 m. genişliğinde 0.55 m. derinliğinde dikdörtgen bir niş ve bunu üç yönden ters “U” biçiminde saran ve kabartma alçı bezemeli iki geniş ve iki dar bordürden meydana gelmektedir ve mihrabın hemen üzerinde niş ile aynı genişlikte bir mazgal pencereye yer verilmiştir

En dışta zencereklerden oluşan birinci dar bordür yer almaktadır. Bundan sonra gelen iki geniş bordürü pencere kesmektedir. En dışta yer alan bordür üst köşelerden, pencerenin kenarına kadar kademelenme yaparak gelmekte, ikinci geniş bordür ise pencerenin altına gelen kısmı daralmaktadır (Resim14 ve Resim 16)

İlk geniş bordürde, palmet, rumi ve yapraklardan müteşekkil girift bitkisel geçme motifleri görülmektedir. Bundan sonra gelen ikinci geniş bordürde ise çarkıfelek motifinden gelişen sekizgenlerden oluşan girift geometrik geçme motifleri yer almaktadır. Bunu izleyen üçüncü ve dar tutulmuş olan bordür rumilerden yapılmış bitkisel bir zencerek motifinden oluşmaktadır. Bu bordür, kavsaranın hemen üzerinde ye gülbezeklerin altından nişi dolanmaktadır.

Dikdörtgen niş sade tutulmuş olup kavsarası istiridye kabuğu şeklindeki yivleri hatırlatan yanlarda dört içbükey üstte iki dışbükey yivden oluşmaktadır. Kavsaranın hemen üzerinde, yüzeyden biraz çıkıntı yapan dikdörtgen pano üzerinde, basit tezyinatlı madalyonlar içine alınmış dört gülbezek görülmektedir. Pano üstten geniş geometrik tezyinatlı, alttan bitkisel zencerekli dar bordürle kuşatılmıştır (Erdal, 2014:70-74).

2.1.7. Minber

Camilerdeki minber ve mihrap bezemelerini incelediğimizde, İslam sanatında artistik ifadenin ritm ve geometri olmak üzere iki kutbunu görebiliyoruz. Dairenin beş ya da ona bölünmesi altın kesime uyduğu kabul edilir. Özellikle iyi tasarlanmış bezemeler çeşitli tiplerdeki yıldız biçimli on iki veya sekiz bölmeli çokgenlerden oluşan uyumlu bir düzen meydana getirir. Birbiri içine geçmiş girift çokgen bezemeler ise ilahi birlik fikrinin bir ifadesidir.

İslam sanatı uzmanı Burckhardt’a göre (2013:104) “Doğrusu haddizatında İlâhi Birlik her türlü temsilin ötesindedir. Çünkü onun külli olan mahiyeti hiç bir şeyi dışarıda bırakmaz. O, ikincisi olmayandır. Bununla birlikte o’nun alemdeki yansıması ahenk aracılığıyla olur, yani çoklukta birlik ve aynı şekilde ‘birlikte çokluk’tan başka bir şey olamayan ahenkle.”

Bu nedenle bezemeler genellikle bir tek unsurdan oluşturulur. Bunlar birbirini sonsuz bir şekilde tekrar ederler. Selime cami minber ve mihrap bezemelerinde de bir tek unsur olan sekiz kollu çarkıfelek motiflerinden gelişen sonsuz girift bezemeleri görüyoruz.

Anadolu Selçuklu döneminde en çok görülen geometrik motifler sekizgen ve sekiz köşeli yıldızdır. Bitkisel motiflerle birlikte tek\çift başlı kartal armaları da pek çok yapının dış cephesinde görülür. Genellikle tek başlı kartal beyi, çiftbaşlı olanda sultanı temsil eder. Bunun yanında Osmanlı yapılarında ise sekizgenlerin azaldığı bunların yerine altıgenlerin yer aldığı görülür. Bunun yanında " Yahudi yıldızı " şeklinde ifade edilen altı köşeli yıldızlar da cami duvarlarında görülmektedir. Hatta Edirne Selimiye camisinde dokuzgenler kullanılmıştır (Doğanay, 2007:336)

Mihrabın sağ tarafında yer alan minber, taş malzemeden yapılmış olup orjinaldir. 0.95 X 2.30 m. ölçülerinde ve biri geniş 8 tane basamağa sahiptir. Köşkün altında 0.60 m. genişliğinde yuvarlak kemerli bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm açık bırakılmıştır. Minberin, süpürgelik, yan aynalık, korkuluk kısımlarında kabartma alçı tezyinat görülmektedir. Bu tezyinata üst üste aslına uygun olmayacak şekilde yapılan boyalar neticesinde kalınlaşma mevcut olup tezyinatı kapatmaktadır (Resim 14 ve Resim16).

Süpürgelik ve yan aynalıklar bir bütün olarak ele alınmıştır. Korkuluk kısmı belirtilmiştir. Bütün olarak alınan yan yüzeyler: ortasında bir gülbezek motifi bulunan 8 kollu çarkıfelek motiflerinden gelişen girift (birbiri içine giren) geometrik bir tezyinata sahiptir. Korkulukta ise, mihrabın ikinci geniş bordüründe görülen, ortadaki çarkıfelek motifinden gelişen daha büyük sekizgenlerin birleşmesiyle oluşan girift geometrik geçmeler yer almaktadır. Bunların üzerinde zencereklerden oluşan bordür yer almaktadır (Resim14).

Külâh ve bunu taşıyan dört ayak sade bırakılmıştır. Kapı üzerinde yer alan taç üzerinde, ahşaptan yapılmış ay-yıldız yer almakta olup sonradan ilave edilmiştir.

2.1.8. Mahfil

Camide mahfil bulunmamaktadır.

2.1.9 Minare

Camide minare bulunmamaktadır. Ancak batı duvarının dışa taşan kademesi üzerinde ve batı duvarına bitişik merdivenle ulaşılan orijinal olmayan bir köşk minaresi mevcuttur.

Erdal,(2014:73)'ın "Caminin batı duvarının dışa taşan kademesi üzerinde ve batı duvarına bitişik merdivenle ulaşılan bir köşk minaresi olup orijinal değildir. Dört tane beton ayağa oturan karton ve tenekelerden yapılmış kaba bir külâh ile örtülmüştür." şeklinde ifade edilen caminin orijinal olmayan köşk minaresi son restorasyonda tamamen yıkılıp kesme taştan (Nevşehir taşı) kubbeli, alemli ve dört ayaklı olarak yeniden inşa edilmiştir (Resim18).

I. Bulgular

1. Daha önce Konyalı'nın (1974: 1209) eserinde sözü edilen caminin içinde batı duvarında sıva üzerinde dikdörtgen bir kartuş içerisinde iki satır halinde "947 tarihi ve İhsan" ismi okunan başka bir kitabeye rastlanmamıştır. Cami onarım görmesi ve iç bölümlerinin tamamen sıvanması nedeniyle Konyalı'nın eserinde sözü edilen kitabe sıva altında kalmış olabilir. Ancak ana kitabenin altında kapı üzerinde dış batı cephesinde bitkisel desenli dikdörtgen bir kartuş içinde bir kabartma yer almaktadır.
2. Cami, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir tek beşik tonozla örtülmüş olup içten ortadaki daha geniş 9 adet düzgün bir sıralama göstermeyen sivri atkı kemerlerle desteklenmiştir.
3. Yapıya yağmur sularının gölleşmemesi için sonradan çörlenler ilave edilmiştir.
4. Caminin bölgenin jeolojik yapısından oluşan tüflü kaya üzerine oturması nedeniyle içeriden birbirine geçişi olan ve iki ayrı giriş kapısına sahip bir mağaraya sahiptir. Bugün bu mağaralar atıl, bakımsız durumda ve kullanılmamaktadır.
5. Duvar içlerinde yer yer içi boş yuvarlak kırmızı seramikten yapılmış boşluklar yer almakta bunların da akustik üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.
6. Restorasyon sonrası merdivenin batı cephesindeki yeri değiştirilmiş olup yapının aslına uygun olmayacak şekilde caminin arka kısmı olan doğu cephesine alınmıştır. Merdiven kaba kesme taşlarla inşa edilmiş olup caminin inşa tekniğine uymamaktadır. Geç dönemlerde yapılmış olabilir.
7. Üzeri toprak kaplı iken, cami bugün beton sıvalı ve düz dam örtülüdür. Dam Nevşehir taşları ile kaplanmıştır. İç kısımdaki küçük taşlar betonla sıvanmıştır.
8. Camide minare bulunmamaktadır. Ancak batı duvarının dışa taşan kademesi üzerinde ve batı duvarına bitişik merdivenle ulaşılan orijinal olmayan bir köşk minaresi mevcuttur. Caminin orijinal olmayan köşk minaresi son restorasyonda tamamen yıkılıp kesme taştan (Nevşehir taşı) kubbeli, alemli ve dört ayaklı olarak yeniden inşa edilmiştir.
9. Minberin, süpürgelik, yan aynalık, korkuluk kısımlarında kabartma alçı tezyinat görülmektedir. Bu tezyinata üst üste aslına uygun olmayacak şekilde yapılan boyalar neticesinde kalınlaşma mevcut olup tezyinatı kapatmaktadır.
10. Caminin kuzeyinde bulunan şadırvanı da orijinal olmayıp kesme taştan sonradan inşa edilmiştir.

SONUÇ

Selime Camisi Osmanlı ve İslam eserlerinin en önemli örneklerinden olarak gösterilen yaklaşık 600 yıllık tarihi camidir. Özellikleri, işçiliği ve kullanılan malzemeleriyle çok özenli işlenmiş tarihi bir yapıdır.

Osmanlı Türk Mimarisi cami geleneğinin ürünüdür. Bu eserin incelenmesi, mimarlık ve sanat değerlerinin ortaya konulması ve korunması sanat tarihi açısından da büyük önem taşımaktadır. Osmanlı geleneği sürdürülürken Selçuklu mimarisine özgü birçok mimari üslubu taşımaktadır. Selime camisi, birbirini tamamlayan iki sahınlı atkı kemer destekli tonoz örtülü yapıdır. Atkı kemeri tonozu ek bir taşıma görevi üstlenmektedir. Bu nedenle atkı kemerleri ile desteklenen yapıda uzunlamasına planlanmış tonozun, bir baştan başlayıp diğer başta bitirilmesi gerekmektedir. Yapıda taş, kerpiç, ahşap gibi malzemeler bol miktarda kullanılmıştır. Atkı kemerleri genellikle eşit aralıklarla yerleştirilmiştir. Fakat sonradan eklenen sahin nedeniyle atkı kemerleri düzensiz bir dizilim göstermekte olan ilginç bir üsluba sahiptir. Cami restorasyon sonrası bugün ibadete açıktır. Zaman içerisinde aslına uygun olmayan bir çok restorasyon geçirmesi nedeniyle bir hayli değişikliğe maruz kalmıştır.

Türk yapı geleneğinin paha biçilmez bir kültür mirası olarak yeni nesillere orijinalliğinin bozulmadan ve yapısal kimliğini kaybetmeden geçirilmesi gerekmektedir. Ayrıca süslemelerde restorasyonunun son derece titizlikle aslına sadık kalınarak yapılması gerekmektedir. Bu camiye ilişkin bir çok eski Osmanlı belgelerinin kütüphanelerin tozlu raflarından indirilerek araştırılmaya ve özellikle kitabesi ile ilgili net bilgilerin gün ışığına çıkarılmaya ihtiyacı vardır. Bu kadar eski bir tarihi geçmişe sahip bu yapının, müze kültürü bağlamında orijinal eserlerinin bir araya getirilerek sergilenmeye ve korunmaya ihtiyacı vardır.

KAYNAKÇA

- ARSEVEN, C. E. (1984), Türk Sanatı , Cem Yayınevi, İstanbul
- BORAN, Ali ve ERDAL Z. Aksarayda Üç Cami
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/28592>
- BURCKHARDT, T (2013), İslam Sanatı 1, (Çev: Turan KOÇ) Denizatı Ofset, İstanbul.
- ERDAL, Z. (2014) Aksaray’da Türk Devri Mimarisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ERTUĞRUL, Ali (2015), Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed’in el-Veledü’ş-Şefik ve’l-Hâfidü’l-Halîk’i, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- EVLİYA ÇELEBİ (2010), Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi:, 3. Cilt 1. Kitap, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul.
- DOĞANAY, A. (2007) ‘Osmanlı Mimarisinde Tezyinat’ Anadolu’da İslam Kültür ve Medeniyet, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 682 Sanat Eserleri : 7, Grup Matbaacılık, Ankara.
- KONYALI, İ. Hakkı (1974), Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi, C. I-III, İstanbul.
- ÖNGE, Y. (1982), Niğde Aksaray’da Şeyh Turhasan veya Hasan Dede Zaviyesi 1. Aksaray- İhlara festivali.
- RODLEY, Lyn (2010) Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia, Cambridge University Press, Cambidge, London.
- TC Niğde Valiliği: Niğde il Yıllığı 1967 (1967), Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara.
- TC Niğde Valiliği: Niğde il Yıllığı Cumhuriyetin 50. Yılında Niğde 1973 il Yıllığı (1973)
- THIERRY, N. ve THIERRY M. (1963). Nouvelles Eglises Rupestres de Cappadoce. Region du Hasan Dağı. Paris: Lbrairie C. Klincksieck.
- TOPAL, Doç. Dr. N. (2017) Fatih Devri Karaman Eyaleti Vakıf Defterine Göre Aksaray Şehri Cappadocia Journal Of History And Social Sciences Vol.9-October-2017
- TOPAL, Doç. Dr. N. Aksaray’da İki Selçuklu Sultanı: İkinci Ve Dördüncü Kılıç Arslan, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Cilt 5 Sayı 15 Kış 2016 Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 26.06.2016 Yayın Kabul Tarihi: 10.12.2016

Resimler

